

SZÉKELY GYÖRGY
TÖRÖK ERZSI! DE SZÉPEN ÉNEKEL!¹

Török Erzsébet (1912–1973)

(MTI Fotó/Magyar Fotó, 1954.)

Így szólt hozzá József Attila az utcán szembejövet, a múlt század harmincas éveiben. A művésznő életének diadalmos sikerei között ezt a találkozást mindig boldogan emlegette.

2023. december 1-én volt ötven éve, hogy elhunyt a legendás Kossuth-díjas énekesnő, Török Erzsébet (1912. november 15. – 1973. december 1.) a magyar népdal, valamint Bartók, Kodály vokális művészetének leghitelesebb 20. századi tolmácsolója József Attilán kívül íróink, költőink egész sora, Babits Mihály, Devecseri Gábor, Keszi Imre, Vas István látogatta koncertjeit, merített ihletet művészetéből. Kodály Zoltán, aki közismerten ritkán nyilvánított elismerő véleményt, egy hangverseny során felszaladt a pódiumra és megölelte Török Erzsit. A Kossuth-díj mellett ezt tartotta élete legnagyobb kitüntetésének. Ezek az elismerések az énekes szakma részéről néha vitát, értetlenséget váltottak ki. Hangképzése, énekstílusa ugyanis merőben különbözött nagy elődökétől, Basilides Máriaétól, Székelyhidi Ferencétől, Palló Imrétől, de a nép énekesekétől is.

Magyar népzene No. 29: Csillagom, révészem... - V.sor (3:19)

Kodály Zoltán feld.: Csillagom révészem.

Közreműködik: Török Erzsébet (ének) és Vásáry Tamás (zongora)

© 1983 HUNGAROTON RECORDS LTD.

Életről

Erdélyi polgári családból származott, nagyapja a kolozsvári református kollégium igazgatója volt. Ügyvéd édesapja, Török István fiatalon elesett az első világháborúban. Édesanyja, Csernyánszky Margit („Gitu mama”) ezután három gyermekével Budapestre költözött. Erzsike színésznőnek készült, itt végezte el az Országos Színészegyesület színészképző iskoláját, Stella Gyula növendékeként, miközben énekelni is tanult. Családja az Észak-Erdélyt visszajuttató második bécsi döntés után visszatelepült Erdélybe, itt Erzsike jelentős drámai szerepeket kapott a Kolozsvári Nemzeti Színházban. Nyilas Misi, Ibsen Nóra szerepével fiatalon nagy sikereket ért el, mégis más pályára gondolt. Sanzonénekesnőnek készült, elsősorban Medgyaszay Vilma énekesnő inspirálta. 1933-ban visszatért Budapestre, ahol Kelen Hugó, neves énekmester hívta fel a figyelmét a népdalokra, és Kodály, Bartók népdalfeldolgozásaira. Az 1930-as évek végére ezeknek már elismert, kitűnő tolmácsolója volt. Fellépett a Zeneakadémián, a Független Színpad rendezvényein, dalesteken, klubokban, és járta a vidéket.

A háború alatt egyik fiútestvérét elvesztette, de édesanyjával, a nehézségek ellenére még üldözötteket is bújtattak. Török Erzsike a második világháború után szűkös körülmények között élt, művészetéért kezdetben élelmiszerrel - liszttel, szalonnával - fizettek. Fellépései már ekkor szenzációszámba mentek, sugárzó egyénisége, gyönyörű mezzoszoprán hangja, ízes, tiszta szövegmondása

elbűvölte a közönséget, és a kritikusok is elragadtatással írtak róla. Országjáró körutakat is vállalt a magyar népdalkincs népszerűsítésére. Legnagyobb sikereit népballadák előadásával aratta, koncertjeinek műsorát rendszeresen úgy állította össze, hogy ne csak zenei, de irodalmi élményt is nyújtsanak. A Vers- és Dal Színháza (a későbbi Irodalmi Színpad, ma Radnóti Miklós Színház) 1956. október 18-án Török Erzsébet és Jancsó Adrienne magyar versmondó- és népdalestjével nyitott – nem véletlenül.

Azon énekesek közé tartozott, akik a prózától közelítettek a zenéhez, a mondanivaló hatékony kifejezésére, a kristálytisza szövegkiejtésre törekedett. Dalestjein még a legsötétebb években is képes volt reményt plántálni hallgatóságába. 1941-től rendszeresen szerepelt a Magyar Rádió műsoraiban is, 1950-től az Országos Filharmónia szólistája volt. A Magyar Televízió óriási sikerű Röpülj páva című népdalvetélkedőjének zsűritagja volt.

A Magyar Rádióban három részes sorozat készült vele a magyar népdal előadásmódjáról. Beszért a magyar népzene különös jellegzetességéről, a „parlando rubato” éneklésmódról. Itt az énekes a beszéd ritmusát követi, és tetszés szerint lassítja vagy gyorsítja az egyes ritmusképleteket. Ezért nagyon nehéz idegenajkú művésznek ezeket előadni. A magyar népzene előadható népi énekesekre jellemző módon, de felemelkedhet a klasszikus zene pódiumára is. Bartók és Kodály műveit így tolmácsolhatták a korabeli csodálatos művészek: Basilides Mária, Medgyaszay Vilma, Székelyhidi Ferenc, Palló Imre, majd később Melis György.

Rajongását az irodalomért megosztotta férjével, Gombos Imre angol-magyar szakos tanárral, műfordítóval, akivel 1948-ban házasodtak össze. A skót népballadák, Burns, Shelley fordításainak zenei feldolgozásait megszólaltatta előadóestjein. A Magyar Rádióval szemben lévő Puskin utcai lakásuk tele volt régi paraszt- és biedermeier bútorokkal, csodálatos népi szöttesekkel és tárgyakkal, kerámiákkal. Az előadások feszültségét főzőművészetében élte ki, vendégei csodás erdélyi bablevest, töltött káposztát és süteményeket kaphattak. Így keletkeztek – élvezetből – nagy sikerű szakácskönyvei (*Mit főzzünk?, Házi mézesek-olcsó csemegék*)

Édesanyja – másik fia elvesztés után 1958-ban költözött hozzájuk és Török Erzsi nem hosszú élete végéig velük maradt.

Török Erzsébet énekel az Országos Múzeumi Hónap alkalmából rendezett zenetörténeti hangversenyen a Nemzeti Múzeumban. Török Erzsébet kamarapartnerai: Szebenyi János (fuvola) és Kaplonyi Brigitta (csembaló)

MTI Fotó: Kovács Gyula, Budapest, 1965. október 24

Kodály Zoltánnal – aki az 1940-es években „szaladt fel a pódiumra” Török Erzsi előadóestjén – kölcsönös tiszteletben tartották egymást, Kodály születésnapj koncertjeinek rendszeres résztvevője volt a művésznő. Kossuth-díjához tréfásan így gratulált: „Maga is belépett a rendbe”. Kodály temetésén, amelyre barátnőjével érkezett, hatalmas rendőrkordon fogadta. Próbált magyarázkodni a rendőrnek, hogy bejusson: „ismerem a művésznőt, tessék velem jönni” – válaszolta a rendőr és már karon is fogta.

Kodály Zoltánnal gyakorlás közben

Akin tudott segített, és ha valaki bajba került, akár a pártközpontig is elment, bár korának ideológiája távol állt tőle. „Mondj egy magyar író” – sokszor ez volt a feltétele annak, hogy autogrammot adjon egy rajongójának. Elsőszámú kedvence Jókai Mór volt. Számos kortárs zeneszerző írt számára dalokat, köztük Farkas Ferenc egy dalciklust is. András Béla készítette számára a legtöbb népdalfeldolgozást.

Élete végén műsorára tűzte az archaikus vallásos népi költészet emlékeit is, két utolsó fellépése 1972 decemberében volt az Egyetemi Színpadon, majd a Zeneakadémián. Erdélyi Zsuzsanna apokrif népi imákat és énekeket gyűjtött Erdélyben, valamint Kallós Zoltán népi gyűjtése is szerepelt ebben a felejthetetlen műsorban. Nagy szerencse, hogy a bemutató előadás, amelyet a neves néprajzkutató, Török Erzsébet nagy tisztelője, pályájának követője, a kor nagy tiszteletnek örvendő tudósa, Ortutay Gyula vezetett be, fennmaradt a Magyar Rádió felvételén. Néhány előadás után sajnos hosszan tartó, súlyos betegsége megakadályozta, hogy folytassa ezt a missziót.

Magyar népzene: Ifjúság mint sólyommadár (2:26)

Kodály Zoltán feld.: Ifjúság, mint sólyommadár

Török Erzsébet (ének), Arató Pál (zongora)

Bartók Béla: Falun – szlovák népdalok I. Szénagyűjtéskor II. A menyasszonynál
III. Lakodalom IV. Bölcsődal V. Legénytánc

km.: Tusa Erzsébet – zongora

Falun: Szénagyűjtéskor (1:12)

Falun: A menyasszonynál (1:41)

Falun: A menyasszonynál (2:54)

Falun: Bölcsődal (4:41)

Falun: Legénytánc (1:52)

© 1983 HUNGAROTON RECORDS LTD.

Emlékezések

„Mikor Kodály először állt ki újféle letétű népdalaival, a legfőbb nehézség abból adódott: hogyan kell az énekszólammal bánni? Parasztosan kell-e ezt előadni, vagy „művelten”, a szokásnak megfelelően? Ha falusi hangvétellel közelítették hozzá, az ellentmondott a magasrendű kíséretnek. Ha „szalon” tónust ütöttek meg, az jól olvadt össze ugyan a művelt kísérettel, de elrugaszkodott a népi lélektől. Török Erzsébet nagy adottsága a ritka tünemény, hogy benne eleve egyesült a falusi lélek a városi, európai kultúrával. Vagyis Ő annak az eszménynek emberi megjelenése volt, amelyet Bartók és Kodály maguk elé tűztek.” *(Molnár Antal (1890–1983) zenetudós)*

A virágok vetélkedése (6:44)

Kodály Zoltán feld.: A virágok vetélkedése – székely népballada

Török Erzsébet (ének), Arató Pál (zongora)

© 1957 HUNGAROTON RECORDS LTD.

„Mi hát e művészetnek, ennek az elragadó énekművészetnek a lényege, miért varázsol el újra, meg újra? Először is: A népdalkincsünknek, Bartók és Kodály életművének alázatos szolgálatával. Az sem lenne túlzás, ha azt mondanám, hogy életcélja a magyar népdal igaz felmutatása. Ezért vállal országjáró utakat, fellépéseket mindenütt, valósággal művészi agitációs utakat kezdeményez és vállal, de ezt teszi a rádión keresztül – s bár hanglemezek sorával is végezhetné ezt a szolgálatot! S láthattam, mily boldogan vett részt a Röpülj páva! népdalverseny zsűrijének munkájában, együtt örült az új, fiatal pályatársakkal sikerüknek, s annak a diadalnak, amit a népdal aratott. Hogy ez az országos siker megszületett, jelentős része van abban.

Másodjára hadd említsem művészetének áttetsző tisztaságát, hangvételének, előadásmódjának egyszerűségét. Azt az egyszerűséget és tisztaságot, ami mögött tengernyi munka és tudás húzódik meg. Éneklésében nincs semmi hamis hozzáadás, népieskedő megtoldás, semmi bűvészkedés, az álmagyarkodásnak azok a hamis hangjai, amelyek úgy felbőszítették mindig is Bartókot.” *(Ortutay Gyula (1910–1978) néprajzkutató, politikus – részlet az Egyetemi Színpadon tartott bevezetőjéből)*

Három részlet a fenti előadást alapján készült lemezfelvételtől
Török Erzsébet partnere: Mosóczy Miklós (gitár)

[Hegyet hágék, lőtöt lépék... \(1:19\)](#)

[Egykor a Szűz Mária... \(3:50\)](#)

[Magam megijedtem fölsörkentem... \(0:53\)](#)

© 1994 HUNGAROTON RECORDS LTD.

„1948-tól 1973-ig zongorakísérője voltam Török Erzsinek. Egy hangverseny előtt még akkor is húsz-huszonötzör próbáltunk, ha repertoár darabokat tűzött műsorra. Remek hallása, nagyszerű muzikalitása megkönnyítette és széppé tette a vele való munkát. Ha nem volt fellépése, akkor is hetente kétszer-háromszor próbáltunk, gyakoroltunk. Ilyenkor saját kedvtelésére is énekelt. „Örömméneke” nevezte Scarlatti, Schubert, Brahms muzsikáját. Rendkívül művelt volt - a világirodalomban éppen olyan jártas, mint a hazai irodalomban és művészetben. Beethoven szonátáit éppen olyan jól ismerte és magáénak tekintette, mint a népdalfeldolgozásokat, vagy Debussy, Muszorgszkij, Honegger dalait. Énekelt angol, olasz preklasszikusokat, Csokonai-dalokat korabeli zenével. Apollinaire-t Honegger zenéjére, Debussy Verlaine- dalait olyan varázslatosan, hogy hallgatósága nem tudott vele betelni. S mikor a klasszikusoktól és modernektől újra meg újra visszatért a népdalokhoz, s az egyik zenekritikus arról faggatta: miért vállalja ezt a közízléssel nem mindig egyező programot azt válaszolta: „mert ez a dolgom”. Szinte apostolként népszerűsítette a népdalt, a népzenei folklór legszebb hagyományait” /Arató Pál (1914–1987) zongoraművész/

„Ha azt a különbséget akarnám leírni, ami közte és egy-két kitűnő mai népdalénekes között van, úgy fogalmaznám: ha egy mai elsőrangú népdalénekes énekel, akkor, ha nem látom, azt hihetem, hogy egy gyimesi, vagy moldvai csángó asszony hangja szól. Ha Török Erzsit hallotta az ember, tudta, hogy nem parasztasszony énekel, de azt is érezte, hogy tökéletes népi szellemű éneklést hall. Mert kiművelt hangja mégis földszagú volt, s ő egész egyéniségével azonos a néppel. Pontosan illik tehát művészetére Arany János meghatározása: *Nem a való hát, annak égi mása/ Lesz amitől függ az ének varázsa*. Az ő éneke a sok ezer valóból, sok ezer paraszti énekes énekéből leszűrt égi más volt, azért keltette az igazi hagyományos népi előadás hatását. Mindannyian, akik szerencsések voltunk hallani ezt az éneket, érezzük máig tartó és soha el nem múló varázsát.” /Vargyas Lajos (1914–2007), népzene kutató/

„Gyakran veszek részt népdalvetélkedők zsűrijében. Szomorúan tapasztalom, hogy sok fiatal a népdaléneklést csak ugródeszkának tekinti. Kevesen akadnak csak, akik elhivatottságból választják azt a műfajt, s felismerik, hogy a népdalnak mondanivalója, hangulata, csattanója van. Pedig nehéz egy dalt igaz művészettel előadni. Biztos fül és pontos intonációs készség kell hozzá. Mindegyike három-négy percbe sűrített drámai előadás. És Török Erzsinek ez sikerült. Csodálatos volt a megjelenítő ereje. Például a francia középkori Mária himnuszokat olyan megrázóan énekelte, hogy én a pályatárs, a „szakmabeli” a többiekkel együtt elsírtam magam.” /Sándor Judit (1923–2008) operaénekes/

„Kifogyhatatlan hevedességű volt, ötletes, napfényragyogású és babonás. Mielőtt színpadra lépett – csakis jobb lábbal! – keresztet vetett, nemcsak jelzésszerűen, hanem megadva a módját tempósan. Aztán kiment a közönség elé fürgén, pezsdült kedvvel, molto vivace, – egész háterszágával lépett színpadra, az erdélyi havasokkal, a régi udvarházzal, hittel és hiedelmekkel-még ki sem nyitotta a száját, már az övé volt a közönség. S mikor felcsendült a hangja, nem a zongora kísérete csupán, hanem valami csönd is, mintha minden neszt kiszivattyúztak volna a teremből, hogy megteremtődjön az az ámuldozó hangzó csönd. Utolsó felejthetetlen előadástje 1971-ben volt az Egyetemi Színpadon. Akik végigkísérték tüneményes, minden nehézség, értetlenség, ellenszél dacára is mindig egyenes és felfelé törő pályáját, még azoknak is megrendült öröm volt ez az est. Ma is előttem van, ahogy ott áll a színpadon, tömött gömbölyűségére

szinte ráöntött, hosszú sima ruhájában, parasztnadonna arcából kivilágló nagy kék szemekkel. Alig- alig mozog.

Szokatlan, ha valaki művészete beérésével egy időben éri el a harmatosság és üdeség teljességét. Török Erzsínél ámulva figyeltük azt a rendellenes virulást, amely egyszerre virágbaszökés és bimbózás. Akkor még nem tudtuk: búcsú volt ez a közönségtől, az élettől” /*Palotai Erzsi (1907– 1988), előadóművész, író/*

„Élete utolsó éveiben ismerkedtem meg Török Erzsivel. Azonban jónéhány évvel korábban történt, hogy egy Bartók lemezt vettem, amelyen ő a „Falun” című dalciklust is énekelte. Rabul ejtett ez az énekhang, úgy éreztem – ekkor 16 éves voltam – hogy zseniális produkciót hallok. Fogalmam sem volt, hogy Török Erzsi még aktívan, bár ritkán énekel. 1971-ben az Egyetemi Szinpadon meghirdették egy erdélyi gyűjtésből összeállított műsorát, amelyre előbb szüleimet, majd a következőre a teljes orvosi egyetemi csoportomat is elvittem. Megismerkedtem vele, s ő készséggel elvállalta, hogy eljön az Orvosi Egyetem általam szervezett Zenei Klubjába énekelni. „Ilyen kedves mecénásom sohasem volt” emlegette, ugyanis valamennyi fellépésén ott voltam, és virággal köszöntem meg csodálatos produkcióit. Nem tudtam, milyen súlyos a betegsége, amely 1973-ban halálához vezetett. A Hungaroton lemezgyár akkor készített egy emléklemezt. 10 évvel később az utcáról mentem be Nádori Péter szerkesztőhöz azzal a javaslattal, hogy adjon ki egy Török Erzsi emléklemezt legszebb felvételeiből. A meggyőzés sikerült, olyannyira, hogy a lemezt én szerkeszthettem legszebb rádiófelvételeiből. Ugyanekkor Meixner Mihály rádió-szerkesztő felkérésére három részes sorozatot állíthattam össze róla. Egy kis könyvecske Gál Zsuzsától, valamint Ferencz Éva (1951– 2013) előadóművész, énekesnő és egy egyre kisebb rajongótábor (Karcagon egy egyesület) igyekezett fenntartani Török Erzsi emlékét. Nem Erzsébet, Erzsi. Ugyanis azt szerette, ha Erzsinek hívták.” /*Dr. Székely György (1953*), orvos, zenei szakíró – a jelen írás szerzője/*

Epilógus

Török Erzsit pályája során mindvégig tisztelet, megbecsülés, szeretet övezte. Hangját évtizedeken keresztül rögzítette és közvetítette a Magyar Rádió.

A Magyar Rádió stúdiója (1952). Szabó Miklós operaénekes, Török Erzsi népdalénekes, jobbra Tarjáni Tóth Ida cimbalomművész.

Forrás: Fortepan

1954-ben Kossuth-díjat kapott, 1968-ban érdemes művész címmel tüntették ki. Magánemberként is varázslatos egyéniség volt, azon kevesek egyike, akik kiérdemelték Kodály Zoltán dicséretét és elismerését. Szülőföldjét örök nosztalgiával emlegette, ha valaki Erdélyből akár teljesen ismeretlenül csengetett be hozzá, mindjárt szállást, ellátást, szeretetet kapott. A művésznő erdélyi ételeket tartalmazó szakácskönyve három kiadást ért meg.

Művészetének megjelenítő ereje hangfelvételein keresztül is hat. Hanganyaga immár nemzeti érték, akár a francia sanzon Edit Piaf, vagy az angol dal Kathleen Ferrier előadásában.

Forrás:

1. Gedényi Zsuzsanna: „*Csillagom, révészem*”. *Török Erzsi tükre*. Budapest, 1997. Püski Kiadó.
2. *Magyar életrajzi lexikon*. Harmadik, kiegészítő köt. Szerk. Kenyeres Ágnes. Budapest. Akadémiai Kiadó, 1985. Török Erzsébet lásd 793. p.

Török Erzsi emléktáblája egykori lakhelyén, a Budapest VIII., Puskin utca 24. szám alatt